

שומע כעונה' בדינים הנלווים לקריאה

יום שלישי כד טבת

מגילה דף טז

ה'תשפ"ד

a8843414@gmail.com

טעם הצפנת פענח במנהג שקורא הקהל עשרת בני המן

איתא בגמרא במגילה (טז): "ואת פרשנדתא וגו' עשרת בני המן" - אמר רב אדא דמן יפו, 'עשרת בני המן' ו'עשרת' [- הזכרת שמותן ותיבה הסמוכה אחריהן. רש"י] צריך לממרינהו בנשימה אחת. מאי טעמא, כולו בהדי הדדי נפקו נשמתיהו. וכתבו התוספות (ד"ה צריך) שנראה שאין זה אלא לכתחילה אבל בדיעבד יצא.

וכך נפסק להלכה בשו"ע (סימן תרצ סט"ו): צריך לומר 'עשרת בני המן' ו'עשרת' בנשימה אחת, להודיע שכולם נהרגו ונתלו כאחד. וברמ"א: ודוקא לכתחילה, אבל בדיעבד אם הפסיק ביניהם יצא. ולכתחילה נוהגין לומר בנשימה אחת מתחילת 'חמש מאות איש' עד 'עשרת', ע"כ.

ובמשנ"ב (ס"ק נב) הביא בשם החיי אדם שכתב: מה שנוהגין במקצת מקומות שכל הקהל אומרים עשרת בני המן, אינו מנהג, אלא הקורא יאמרם לבד והשאר ישמעו כמו כל המגילה.

והנה בצפנת פענח (גירושין פ"ב הט"ז) חקר בגדר דין שומע כעונה, האם פירושו שביחס לדין דנים את השומע כעונה, והיינו שכשם שיוצא בענייה כך יוצא בשמיעה. או שפירושו שחשיב עונה ממש, והיינו שמדין שומע כעונה מחשיבים את השומע כאילו הוא עומד במקום חבירו והוא העונה, ומייחסים את עניית העונה כעניית השומע. ובנוסח אחר העמיד צד זה הקהילות יעקב (פסחים סימן מה): דקריאת ואמירת חבירו פוטרתו, ומעשה חבירו מועיל לפטור אותו. ובמקום אחר (שם סוס"י ז) כתב: דהיכא דהוא שומע, אז יוצא הוא בקריאת חבירו, דמהני קריאת חבירו גם בעדו [מעין ענין שליחות ולא שליחות ממש], ותלה דבר זה במחלוקת ראשונים.

על פי זה הוסיף הצפנת פענח (ספר הפלאה, השמטות להלכות גירושין פ"ב הט"ז, עמוד 113) ונתן טעם למנהג שאומרים עשרת בני המן כל אחד בפני עצמו ואין יוצאים בקריאת הקורא. וזאת, משום דמבואר בגמרא שצריך לאומרם בנשימה אחת, ומעתה אם הגדרת 'שומע עונה' היא שחשוב ממש כאילו הוא שדיבר, אם כן גם לענין אמירה בנשימה אחת, כיון שמייחסים אליו את דיבור חבירו, והרי חבירו קראם בנשימה אחת - יש להחשיב גם אותו כאומר בנשימה אחת. משא"כ אם הגדרת דין 'שומע כעונה' היא, שאף שלא הוא העונה מכל מקום לענין הדין יוצא אף בענייה, אם כן יש לומר שכל זה רק לענין עצם הקריאה, אך לא לענין צורת הקריאה 'בנשימה אחת', ולכן כל אחד ואחד צריך לקרוא לעצמו. [ועפ"ז ביאר מה שנכתבים באותיות גדולות אף שבמסורה אינם בכלל האותיות גדולות, וזאת לפי מה שכתבו התוספות בברכות (מו: ד"ה והטוב) שבמקום שכל הקהל צריך לאומר, יש לכתוב באותיות גדולות]. ועכ"פ לפי צד זה שדין שומע כעונה אינו מחשיבו כ'אומר ממש', ממילא לא מהני שומע כעונה אלא ביחס לגוף הקריאה ולא לדינים הנלווים אל הקריאה.

דעת הבית הלוי שאין דין שומע כעונה בברכת כהנים דבעינן 'קול רם'

גם בבית הלוי (עה"ת סוף חומש בראשית) הביא מה שאמר חכם אחד לענין ברכת כהנים, שכהן אחד יוכל לומר ברכת כהנים ושאר הכהנים ישמעו ויצאו מדין שומע כעונה. ובכך נוכל לפרש באופן פשוט את דברי המשנה במגילה (כד.): המפטיר בנביא הוא פורס על שמע... והוא נושא את כפיו. ותמהו כל המפרשים מה ביאור המשנה, הלא כל הכהנים נושאים את כפיהם. ולדברי אותו חכם יבואר היטב, כי אכן אפשר שרק כהן אחד ישא את כפיו ושאר הכהנים יצאו מדין שומע כעונה.

וכתב ע"כ הביה"ל שהן אמת שבכך נרוויח פירוש המשנה הנזכרת, אבל עיקר הדבר לא נהירא כלל, כיון שדין שומע כעונה אינו שייך אלא רק בדבר שאין צריך בו אלא אמירה לחוד, משא"כ ברכת כהנים שיש באמירתה דין נוסף, והוא שצריך לאומרה 'בקול רם', וכמו שדרשו חז"ל בסוטה (לח.): תניא אידך, "כה תברכו" - בקול רם. או אינו אלא בלחש, תלמוד לומר "אמור להם" - כאדם שאומר לחבירו. וכיון שצריך לומר בקול רם, בזה לא שייך דין שומע כעונה, שהרי ענייתו של הכהן השומע אינו נשמע לעם השומעים, ולא עדיף הך כהן מאם היה אומר הברכה מפורש בלחש דלא יצא.

מבואר מדברי הבית הלוי שאף הוא נקט בגדר דין 'שומע כעונה' כסברת הצפנת פענח. שהרי אם גדר דין 'שומע כעונה' שחשיב ממש שהוא המשמיע, אם כן הלא המשמיע השמיע בקול רם, ולמה נדון את שמיעתו-ענייתו כמברך בלחש שאינו יוצא ידי חובתו.

ביאור החזו"א בדין שומע כעונה 'התאחדות השומע והמשמיע'

והחזו"א (או"ח סימן כט אות ג; עיין גם תורת המועדים סימן תרצ סקי"ד מהגר"ח ק בשמו) כתב שענין שומע כעונה הוא "התאחדות השומע והמשמיע - זה בדיבור וזה בשמיעה - עד שמתייחס גם הדיבור למצות השומע". ולפי זה הוסיף החזו"א שאף במצוות שאינו יוצא בדיבור כל דהו, אלא צריך איזה תנאים בדיבורו, מכל מקום יוצא בשמיעתו. ולכן אף למאן דאמר שהקורא קריאת שמע ולא השמיע לאוזנו לא יצא, מכל מקום יוצא ידי חובתו מדין 'שומע כעונה', אם שומע אחר שקורא. ואילו לסברת הצפנת פענח והבית הלוי, הרי יש להחשיב את שמיעתו כענייה בלחש בלא דיבור כלל, ואם כן מדוע יצא ידי חובתו - והלא לא השמיע לאוזנו.

ועפ"ז ביאר החזו"א שם מה שנסתפקו התוספות בפסחים (צט: ד"ה לא יפחתו) אם צריך שיהיה כוס לכל השומעים. והיינו, שנסתפקו התוספות שכיון שצריך שיהיה הקידוש על הכוס, אם כן לא סגי באמירה לחוד אלא צריך גם תנאי, שיהיה 'על הכוס', ונסתפקו התוס' אם שייך בזה שומע כעונה. וההלכה, שאי"צ כוס לכל אחד, ומוכח שגדר 'שומע כעונה' - התאחדות השומע והמשמיע.

דין שומע כעונה בקריאת המגילה ובשמיעה מחש"ו

ועוד הוסיף החזו"א להביא ראיה פשוטה לדין זה, והוא מדין קריאת המגילה שיוצא בשמיעת בר חיובא הקורא מתוך הכתב, והלא דין פשוט הוא שאין יוצא בקריאה על פה - ואם כן, כיצד יוצא ידי חובתו בשמיעת השליח ציבור, הרי אף שמדין 'שומע כעונה' חשוב שהוא המדבר - אבל מכל מקום איך נחשיבו כ'קורא מתוך הכתב'.

והנה בטורי אבן (מגילה יט): הקשה על המבואר במשנה שם שאין יוצאים ידי חובת קריאת המגילה בשמיעה מפי חרש שוטה וקטן, וקשה מהמבואר בגמרא בברכות (כ:): לחד מאן דאמר, שהרהור כדיבור דמי, ואם כן אף אם לא יצא ידי חובתו בשמיעת החש"ו מדין שומע כעונה, עכ"פ יצא ידי חובתו מדין הרהור כדיבור. ויישב שם הטורי אבן כמה יישובים על קושיה זו, וביישובו האחרון ביאר דין המשנה באופן שהחש"ו קורא מתוך המגילה ואילו השומע שומע על פה ואין מגילה לפניו. וכיון שגבי מגילה 'קראה על פה לא יצא' - ממילא אי אפשר לשומע לצאת מדין הרהור כדיבור, שהרי הרהור לא עדיף מקריאה בפה, ואף אם היה קורא בפה לא היה יוצא ידי חובתו, כיון שאין מגילה לפניו.

מדבריו למד רבי צבי פסח פראנק (שו"ת הר צבי ח"א סימן נז) שאף הוא סובר שבדין שומע כעונה אנו חושבים את השומע כנגרר לכל דבר, ולא רק לעצם הקריאה בלבד אלא גם להשלמת תנאי מצות הקריאה. שהלא מבואר מדברי הטורי אבן שבכך חלוק דין 'הרהור כדיבור' מדין 'שומע כעונה', שבאופן זה שהחש"ו קורא מתוך הכתב והשומע שומע על פה - מדין 'הרהור כדיבור' אינו יוצא ידי חובתו כיון שחשוב 'קראה על פה', ואילו מדין 'שומע כעונה' היה יוצא אם לא שחידשה המשנה שהשומע מחש"ו לא יצא ידי חובתו. מבואר שדין 'שומע כעונה' מועיל להחשיבו 'קורא מתוך הכתב' וכדברי החזו"א.

ביאור הגרצ"פ פראנק במקור גדר זה בדין שומע כעונה

עפ"ז ביאר הגרצ"פ מקור הדברים, מנין לנו שגדר דין שומע כעונה לייחס אל השומע את מעשה העונה, באופן שגם הדינים הנלווים אל הקריאה כלולים בדין זה. דהנה מקור דין שומע כעונה מבואר בגמרא בסוכה (לח:): איתמר נמי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא, מנין לשומע כעונה, דכתיב "את הדברים אשר קרא יאשיהו" - וכי יאשיהו קרא, והלא שפן קרא, מדכתיב "ויקרא שפן מלפני המלך", אלא מכאן דשומע כעונה. והקשה החתם סופר (ח"ו סימן יט), מנין לגמרא שמדין 'שומע כעונה' חשוב שקרא המלך את הדברים, דילמא מדין 'הרהור כדיבור' הוא.

אמנם, לפי היסוד הנ"ל שמדין שומע כעונה נחשב כנגרר לקורא לכל דבר, מיישב הגרצ"פ את קושיית החתם סופר, כי באמת דקדקה הגמרא את לשון הפסוק "את כל דברי הספר אשר קרא מלך יהודה" - משמע שהמלך חשוב 'קורא מתוך הספר', ומכאן מוכח שאינו מדין 'הרהור כדיבור'. וכן מוכח מכאן שבכלל דין 'שומע כעונה' להחשיבו כקורא מתוך הספר, וכסברת הטורי אבן.

מחלוקת הט"ז והיעב"ץ בדין סומא בקריאת התורה כשקורא אחר

עוד כתב הגרצ"פ פ לתלות חקירה זו במחלוקת הפוסקים בדין סומא בקריאת התורה, שכתב השו"ע (או"ח סימן קלט ס"ג) שסומא אינו קורא לפי שאסור לקרות אפילו אות אחת שלא מן הכתב. והט"ז (סימן קמא סק"ג) הכריע כדעת האגודה והנימוקי יוסף שאף שסומא אינו קורא בתורה, מכל מקום רשאי להעמיד אחר שיקרא והסומא עומד לצידו ומברך, ויוצא מדין שומע כעונה.

אמנם השאילת יעב"ץ (ח"א סימן עה) תמה על דבריו: מה יתן ומה יוסיף אם יהיה דינו כעונה, הלא אינו אלא עונה בעל פה. ולכן אותה שאמר ד'שומע כעונה', אינו מועיל כי אם לפיקח הרואה בספר תורה ויכול הוא לקרות מתוכו, שמקרין אותו, שיוצא בזה כאילו קרא בפיו, שבאופן כזה הרי הוא כעונה מתוך הכתב כדינו. ובקריאת התורה לא מהני שומע כעונה אלא דוקא כשס"ת לפניו, שרואה בו ושומע מן הקורא מתוכו, אז אמרינן דהוי כעונה מתוך הכתב, עכ"ל בקיצור.

הרי שנחלקו הט"ז והיעב"ץ בדין זה ממש, אם מדין שומע כעונה חשוב כ'עונה מתוך הכתב' או לא. ובהר צבי שם תמה לפי זה על דעת היעב"ץ מקריאת המגילה, שהש"ץ מקריא וכל הציבור יוצא ידי חובתו אף ש'קראה על פה לא יצא', וכראית החזו"א. וציון לדברי החסד לאברהם (סימן ח) שהכריח באמת מכח זה שחייב מקרא מגילה אינו על הקריאה אלא על השמיעה, ואינו יוצא מדין 'שומע כעונה' אלא שכל חובתו היא ה'שמיעה'.

אולם בבית שלמה (ח"א סימן יז) העיר על דבריו מלשון הברכה 'על מקרא מגילה'. ועוד העיר ההר צבי מדעת הבה"ג (הו"ד בתוספות מגילה ד. ובר"ן שם) שנשים אין מוציאות את האנשים כיון שחובתם בשמיעה ולא בקריאה, אשר מכך מבואר שהאנשים חייבים בקריאה.

חילוק האבי עזרי והגרצ"פ פ בין דין 'השמיע לאזנו' ו'קורא מתוך הכתב' לדין 'קול רם'

ובעיקר מה שדימה החזו"א דין 'השמיע לאזנו' בקריאת שמע ו'קורא מתוך הכתב' במגילה, לדין 'קול רם' בברכת כהנים, כן דימה הדברים בהר צבי שם וציון גם לדברי הצפנת פענח בדין 'נשימה אחת'. ולכאורה היה מקום לחלק בין הדברים, כי גם אם ננקוט שאכן דין 'שומע כעונה' אין גדרו שמעשה ה'ענייה' מתייחס ל'שומע' אלא רק שדין ה'שמיעה' כדין ה'ענייה', הרי סוף סוף מקבלת ה'שמיעה' את כל דיני ה'דיבור', ואם הדיבור היה דיבור שנתקיימו בו דין השמע לאזניך ודין מתוך הכתב - אף השמיעה כן דינה. אך מכל מקום כיון שה'שומע' אינו ה'עונה' לכן כלפי דין 'קול רם' שהוא דין צדדי הנוגע לשמיעת הציבור, לא שייך 'שומע כעונה'. ועיווין באבי עזרי (ברכת כהנים פי"ד הי"א) שתמה על דימוי החזו"א, ולכאורה לכך כוונתו. ואמנם החזו"א בתו"ד מעיר שדין 'קול רם' הוי תנאי בדיבור.

"ענין
שומע
כעונה
הוא,
התאחדות
השומע
והמשמיע
- זה
בדיבור
זה
במעשה
- עד
שמתייחס
גם הדיבור
למצות
השומע"

החידוש היומי הקודש
לזכות

הרב ישראל אגסי
שיחיה לאוי"ט

להצלחה מרובה בכל
ענייניו